

Издательство Жанет 45

е носител на националните награди:

Христо Г. Данов – за принос в националната книжовна култура:
в категория Българска художествена литература (2002);

в категория Издание за деца (2007);

в категория Разпространение на българската книга (2011)
Бронзов лъв на Асоциация „Българска книга“ – за цялостен принос в
издаването на съвременна българска литература (2002)

Специална награда на АБК за оформление и полиграфическо
изпълнение (2005)

Константин Константинов – за принос в книгоиздаването за деца
(2005)

и Наградата на ЮНЕСКО – Първи световен конкурс по дизайн на
книгата, Франкфурт (2003)

© Бригита Йосифова, автор, 2014
© София Несторова, редактор, 2014
© Христо Гочев, художник, 2014
© Издателство Жанет 45, 2014
ISBN 978-619-186-077-7

Петър Увалиев

**Бригита
Йосифова**

886.4(092)(047.53)

II 409494

886.4(092)

у19

КОНГЛОМЕРАТ
(Вместо предговор)

3 802015 006230

Предстои да напиша уводни думи към четири за-
лежителни интервюта на Петър Увалиев. Сърцевината на
тази книга ще е изцяло от думите, които на висок глас
изрече нашият български интелектуалец. Преди 20 го-
дини (1994 г.) записах на магнетофон първото му дълго
интервю; скоро последваха още три. Всички (със сък-
ращения) бяха поместени в наши големи национални
ежедневници.

Днес необикновеният характер на интервютата, както
и личността на Петър Увалиев, изискват повече от един
предговор или от вътърнителна оценка. Ще се опитам да
създам един „конгломерат“ от различните му културни
увлечения, да покажа богатата палитра на постигнатото
от нашия голям българин. Самият той цял живот щедро
споделяше и ни подаряваше късове от тази своя „разно-

родност“. Той упорито я изграждаше и напластяваше в себе си по подобие на геологическите пластове в природата. Петър Увалиев се втурваше да работи в различни посоки, но избираше да крачи не по права, утъпкана пътека, а избираше за себе си най-трудния и извилист път. Тези сполучливи пътешествия се превръщаха в лична негова духовна черта, винаги изненадваща и впечатляваща. Но и трудно постижими за нас, останалите. Удивителната му култура и талант му спечелиха име на известен публицист, на уважаван теоретик на изкуството, семиолог, театрален и филмов режисьор, литературен и художествен критик. Нека не пропусна: и великолепен преводач на българска поезия на чужди езици. (Превеждал е на френски, немски, италиански, испански и английски творби на Пенчо Славейков, Теодор Траянов, Пейо Яворов, Никола Вапцаров, Елисавета Багряна.)

* * *

Едва ли някой мисли, че читателят купува книга, защото предговорът го е пленил. С какво биха могли да го омаят първите страници, уводните думи? Най-често книгата се купува заради името на автора; понякога – в резултат на убедителна реклама (често и невярна). Случвало се е поупката да е по импулс. Но едва ли любопитният, който броди край щандове с книги, ще купи някоя, защо-

то е прочел два-три реда от предговора ѝ. Хайде де! Има ли такъв предговор със силата на магнит?

Ето, зададох въпрос и... неволно повторих нашия начин да си говорим с Петър Увалиев: въпрос-спор, обща мила покана заедно да търсим мъчните отговори. Нека този път поканата да е отпавена и към читателите, заедно да се питаме – току-виж изскочил и отговорът.

Случва се предговорите да останат непрочетени. Защо ли тогава се пишат? Изобщо нужни ли са? Кой определя или решава необходимостта от тях? Ето, читателят седи удобно въщи с книга в ръка и ако предговорът не го привлече, ще запрелисти страниците напред, ще го прескочи. Избора правят... пръстите му.

И таз добра! Нима едни пръсти решават „съдбата“ на предговора? Дали е прав читателят, който предварително решава да си спести едно отегчение? Всъщност не е ли възможно този, който прескача страници или абзаци, да бърка? Дали непрочетените редове, тези, недокосяти от погледа му, няма да се окажат важни и интересни? А той: не прочел – не разбрал.

Винаги са ме занимавали предговорите. Ще си призная – чета ги най-съвестно, дори и скучните. (И те са поука: как не бива да се пише.) Веднъж ми се случи да прочета предговора на един сваи (учител), по име Па-рамаханса Йогананда, към собствената му биографична книга. (Бил прочут йога в Индия и по всичко личеше – на-дуто горделив от мемоарите си.) Нека му дадем думата:

„Аз мисля, че изобщо е излишно да се пише предговор към една автобиография. Ако човешкият живот има някакъв предговор, той е от такова интимно естество, че изобщо за него не бива да се пише. Но на мен предговорът е необходим, за да се оправдая, че пиша автобиографията си – работа, с която обикновено се занимават само пропаднали политици, изгонени владетели, безделници пенсионери, бивши дворцови дами и членове на Академията на науките. Ето, на това оправдание ще посветя предговора си.“

Моля? Свами Парамаханса от една страна утвърждава твърдо всеобщо правило (относно автобиографиите), но да важи не за него, а за други, за непрокопсаниците, които изрежда с презрение. И претендира, че му се полага да е едно щастливо изключение, обявява ни се за непоклагимо ръкоположен биограф на самия себе си. Хем на воля иска да си огъва, чупи и върги тялото в йогийски пози, хем и на воля да ни занимава с „извивките“ и „чупките“ в живота му. Обхвана ме и смях, и любопитство. И зачетох нататък:

„Описанието на своя живот започвам от рождението си, защото смятам, че е най-естественото начало. Автобиографията си завършвам с женитбата си, защото намирам, че след женитбата човек вече няма биография. Впрочем, времето от раждането до женитбата представлява в човешкия живот един период, горедолу подобен на историята за появяването на сърбите на Балканския полуостров... И в човешкия живот пери-

одът от раждането до женитбата също може да бъде наречен „период от появяването до гибелта“.

Смеех се на висок глас, навярно са ме чули и баирите на Витоша. Ако беше жив моят приятел Петър Увалиев, какви само смешки щяхме да си сътворим от този цитат! И повод щяха да са житейските „уроци“ на свами Парамаханса.

И Лев Толстой често топвал перо в мастилница, за да напише хубави думи за творчеството на някой млад, никому неизвестен руски писател. Предговорът му, например, към книгата „Селски разкази“ от С. Т. Семьонов (от 23 март 1894 г.) започва без заобиколки, направо с ви-сока хвалба: „Искреността е главното достойнство на Семьонов. Освен нея, и съдържанието му е винаги значително, защото се отнася до най-голямото съсловие в Русия, селяните. Той отлично го познава, описва го с проста правдивост, която е достъпна само на селянина, който сам живее този тежък селски живот.“

Добре, дотук нищо не бode очите. Но великият Толстой толкоз силно иска да ни убеди, че Семьонов е голям творец, че решава да противопостави един селски разказ на Семьонов на разказа „Юлиан Милостиви“ от френския писател Гюстав Флобер (някога блестящо преведен на руски от Иван Тургенев). Но разбира се, в полза на... руския начинаещ писател!

Толстой твърди за Флобер: „Епизодът, който би трябвало да бъде най-прогавелен в разказа му „Юлиан Милостиви“, е, че Юлиан ляга в постелята на един

прокажен и го стопля с тялото си. Прокаженият бил Христос, който отнася Юлиан на небето. Всичко това е описано с голямо майсторство, но аз винаги, когато го чета, оставам напълно равнодушен. Чувствам, че самият автор (Флобер!) не би го направил и даже не би искал да повтори същото, което героят му извършва“.

Дори щедрите хвалби от такъв великан в литературата като Лев Толстой не отредили на Семьонов едно згълче (или споменаване) в руската словесност. Авторът на „Война и мир“ признава майсторството на писателя Флобер, но в неговите очи – било недостатъчно. И защо? Защото Флобер не бил готов „и даже не би искал“ да легне до прокажения! А какво ли решава литературната история? Ето какво: днес, след 119 години, една тотална забрава обвива книгата на мужика Семьонов. А Толстой и Флобер, независимо от своите характери и вкусове, стоят високо, на самия литературен Олимп.

Предговорът трябва да е много повече от протегната ръка в подкрепа на друг автор или куп предубеждения, или налагане на правила. Ще призная, че ми се е случвало да чета „магически“ предговори, сякаш написани не от ръка, а от ударите на пулсиращо сърце. Ще спомена (без напъгане, наслуки), че наскоро четох великолепен предговор от нашия историк проф. Илчо Димитров. Предговорът му бе дълъг (цели 200 страници) и специално написан към първото издание на книгата „Дневник“ на Богдан Филев (1986 г.).

Ще споделя и един малък, трогателен случай от нашата история, свързан със записките, с мемоарните тетрадки на нашия пръв хайдутин и забележителен мъж Панайот Хитов (от 1858 г.). Веднага ще добавя, че с Петър Увалиев надълго и широко сме обсъждали необикновенния му живот. И двамата в дълги разговори, с възторг и радост му плетохме венци, в знак на голямо преклонение. Войводата с труд пишел, имал едър нечетлив почерк, никой не успявал да му разгадае буквите. (А днес всички чувстваме как в тази „крива писменина“ кипят и горещ талант, и неповторимо сладководумие.) Войводата Хитов помолил младежа Петър Берковски, ученик в Белградското богословско училище, да му препише тетрадките „на чисто“. Молел и да му редактира текста, да го оправи, за да може да го публикува. (Това става в Белград, 1868 година.) Добрият момък най-съвестно се заема да помогне. Ръководен от висок морал и чувство на отговорност (и защото бил възхитен от ръкописа), написва най-отпред следния предговор:

„Към господа читателите. Господа! Туй за нас драгоценно дело никой друг не ѝе написал, но сам господин Панайот Хитов, войвода българский, първий, който ѝе за българската свобода възстанал.

Неговият пък ръкопис, като самоук, не може сякой да прочете и заради това, зех го аз и го преписах. Ако би некой пак да вземе неговото и туй, от мен преписано, аз му напред припомнувам, защото ѝе да намери разлика във изражението, а то е заради туй, защото съм се аз

на много места другояче изразил, нежелел г. Панайот. Но правото значение ѝе непроменливо, за което и сам г. Панайот със своя подпис и печат свидетелствува. Покорно молія г. читателите да ме известят, ако би намерили някои погрешки в правописанието.

Петър Иванов Берковский, ученик в Богословското училище в Белград. “

Предчувствал е милият, че може да обявят спомените за негови или за съчинени от друга, чужда ръка. Че и да закрепят, че са фалшиви. И с това силно да обидят войводата ни. За мен този предговор е голям исторически документ, реликва. С такива сияйни примери се е изграждала българската ни художествена реч.

* * *

А сега да се върнем към Петър Увалиев. Искам да отбележа, че единствено той сред всички българи в Англия успя да се интегрира в английския културен живот. Как ли се постига такъв олимпийски скок? Ако беше с магия, билки или с фокус, щяхме да гледаме как цели полкове от наши българи-победители заемат най-първите места из широкия свят. За съжаление гледката е друга. Нека внимателно се вслушаме в думите на Увалиев как се постига успех в чужбина:

„В този свят, който цени силата и оригиналността на мисълта... трябва да знаеш за тях повече от са-

мите тях. Със сукманена екзотика далеч не се стига. Само талантливата грамотност ни отваря вратите на Запад.“

И особено съветваше да не вирим носове, да не плюем миналото си, да уважаваме всяко чуждо мнение. С плюнки и ненавист или с угодничество и сервилност към новата страна, в която сме се преселили, сами се обричаме да ни презират. Увалиев утвърждаваше своя собствена 11-а Божия заповед: *„Почитай достойнството на разумнелието!“*

Тук му е мястото да подчертая и една рядко срещана черта, която рязко отличава Увалиев от много други наши пишещи автори: неговата огромна лична скромност, нежеланието му „на всяка цена“ да издава книги. (А получаваше от издателства най-различни предложения и молби да издадат негови книги.) Отказваше. Аз спорех с него, обвинявах го в авторска „свенливост“, пламенно го убеждавах да пише и издава. Веднъж Увалиев ми разказа как близкият му приятел проф. Исак Паси на своя глава (без да го пита и да иска разрешение) съставил цял том с „най-доброто“ от хилядите му радиобеседи, тези, които е чел пред микрофона на Би Би Си. Проф. Паси написал и свой голям, обстоен предговор. Университетското издателство „Климент Охридски“ подготвило книгата за печат, текстовете били вече набрани. Оставала една малка „дреболия“: авторът да се съгласи, да каже „да“!

А Петър Увалиев не само не казал „да“ на готовата книга, но като я прелистил, се обидил. Заболяло го. Дока-

то ми разказваше тази история, видях, че отново по лицето му се изписва мъка. Защо ли? Гледах го неразбираща. Защо не се радва, а скърби? Та нали през годините е изговорил на глас повече от 4 500 беседи по Би Би Си? Те бяха възхвала за височините на световната култура, но и постоянни изповедни тъги по България. Петьо заговори, а аз веднага си записах думите му:

„Решението ми е: РАДИОБЕСЕДИТЕ МИ НИКОГА ДА НЕ СЕ ОТПЕЧАТВАТ В КНИГИ. За мен ще е оскърбление да ги видя на хартия, защото са съчинени в рамките на много ясен, определен, строг радиожанр: лично само аз да ги чета на глас по радиото. Те са мои думи, казани ПО ВЯТЪРА... Хвърлям ги „из въздуха“, за да стигнат УШИТЕ на СЛУШАЩИТЕ. Писменото слово е друг вид изкуство, не е градинарска супа, где то всички може да влезе. Казаните на глас думи донякъде изискват и известно „актьорство“, случвало се е и аз да съм „играл“ с тембъра на гласа си. Но когато думите са напечатани „черно на бяло“, дори една запетайка ще дразни, ако не е сложена на място. Да не говорим, че при писменото слово друг е и стилът, различна е композицията. Радиоговоренето е нова, млада и търсеца форма. Оскърбявам се, все едно че искат да ме покажат пред читателите и литературно „неграмотен“, и неразбиращ! Моите устни беседи, веднъж прочетени, нарочно ги изпращам във в. „Дума“, нека да се появят в този вестник. И ето защо: да доставя радост на моя приятел, на главния редактор Стефан Продев. Един мой поздрав, една ежеднев-

на беседа за един ежедневен брой на вестник! Толкова. (Вчерашен вестник никои не чете.) И се извиних на Исак Паси за труда и гловоболието му около подготовката на тази ненужна книга. Казах „не“. И скъпият ми приятел ме разбра. Казах му, казвам и на теб: завинаги слагам забрана да се печатат в книга моите радиобеседи! И не от каприз, самомнение или чуждачество. А от авторска вискателност. Е, нека мина за литературен горделивец. Тази е волята ми.“

Петър Увалиев притежаваше енциклопедични знания, четеше жадно, неистово, постоянно. И както е при скалните геологически образувания, така и при него – рефно и красиво личаха отделните „съставни елементи“ на богатите му духовни интереси. Този човек блестящо познаваше осем езика (писмено и говоримо), а беше свръх скромнен, до самозачеркване. Чуйте какво веднъж каза пред микрофона на Би Би Си, обърнат с лице към България:

„Странна съдба ме е орисала от половин век насам да бродя сред чуждоземни брътвежи. Аз съм похабен от годините глашатая, който през девет страни, та в десега прилежно бие изтъркания си тъпан.“

Тези думи ми раздират сърцето. Какво е искал от нас, за какво ни моли този „глашатай“, който се е тревожил, че вече тъпанът му е изтъркан? Ето какво веднъж ми каза и ме помоли да го запомня: „Стига сме се мразили! Стига сме си завиждали и грозно оскърбявали! Рано или късно всички гръмогласни идеолози мухлясват. Понеже нищо

не очаквам от малкото дни, които ми остават, хич не се боя да изпляя онова камъче, което здраво стискат челюстите на СДС и на БКП, на „нашите“ и на „вашите“. Аз съм ничий. Непрекъснато настоявам: *Скъпи мои! Мили мои честни хора! Зачитайте разномислието.*“

И все се питам и все мисля: кой е Петър Увалиев? За какво живя на тази земя? Какво сътвори? Какво наследство ни остави? Имам чувството, че в това питане невидимо ми помага и той самият. Защото, за мен, четирите обширни интервюта в тази книга са вид компас, имат пътеводни стрелки.

Опитах се да обхвана значимата фигура на Петър Увалиев по нов, труден начин: написах книгата „Обеща да запомня“, която издателство „Жанет 45“ публикува. На 387 страници разказвам за наши разговори с Увалиев. Описвам теми, случки, спомените му за хора, че и къде скитахме и какви книги четяхме. В продължение на 16 години Лондон бе наш град, който и двамата обичахме. На срещите винаги и единствено говорехме на български език! Като български лъкагушихме из духовността на цялото човечество. За нас нямаше забрани, нямаше граници, прескачахме държавните дувари, забранените зони. Обсъждахме творци и политики от всички континенти. Често тези наши беседи се превръщаха в лични, доверителни изповеди. Слушах и попивах разказите на Петър Увалиев за срещите му с бележити личности (като Чарли Чаплин или Ромен Гари). Грижливо записвах спомените му (за нашата актриса Ружа Делчева, за приятелството му

с поета Асен Разветников, защо не обича Елиас Канети). Чух за увлечения, за погрешни решения, за големи мъки и разочарования. Говорил ми е за повече от сто души приятели и познати! Понякога се и „карахме“. Спорехме с голяма страст за какво ли не: книги, идеи, личности. За политики, които харесвах, а той – не. Обвиняваше ме: „Много хора харесваш! Така не може“. С други думи, книгата „Обеща да запомня“ е своеобразен „бюлетин“ за разговорите ми с Петър Увалиев. И... за няколко месеца тази книга се изчерпа. Издателство „Жанет 45“ пусна и второ издание. Оказа се, че хората живо се интересуват от този необикновен българин, живял половин век в чужбина.

Преди 14 години (1998 г.) Петър Увалиев почина в Лондон. Смело си позволявам да твърдя, че ако днес би бил жив, то догодина, на 12 януари 2015 г. щеше да събере приятели, за да ни черпи с чаша червено вино, обезателно с вино гъмза. (А не с френско шампанско!) Защото щеше да навърши 100 години!

Когато за пореден път чета интервюта му, силните думи рисуват образа не на белокоос старец с дълбоки бразди на челото. А на силен, мъдър, духовен наш исполин. Ще прочетете остри диалози, неочаквани изъяснения. Ще проследите как в интервюта, подобно на пламъци, внезапно избухват несъгласията ни. Ще сте свидетели на словесна фехтовка, ще се уверите, че Увалиев винаги е бил готов да извади остра рапира. И да се дуелира. Отначина на споровете ни, от уважението към становището на

3 802015 006230

другия, ще уловите невероятното: споровете бяха и силно желани, и търсени от нас двамата! Доставяха ни радост. Да се спори се оказа омайващо сладко. Беше прекрасно театрално „зрелище“, когато двама сплитахме рога. Ето какво ми каза самият Увалиев в едно от интервютата си за тези наши двубои: „Благодаря Ви, че пък Вие ми повдигнахте стандарта на разговора. С никого не съм говорил, както с Вас! Така трябва – да спорим. Че няма нищо по-страшно от единоумислието. Трябва да е много скучно да си железопътна релса. Защото другата релса е паралелна с теб. Слава богу, че оптиката от милост Божия ти дава илюзията, че ще се съберат най-накрая. Добре че поспорихме. Така трябва“.

Шеговито си напомняхме, че когато българи спорят, от добри стават лоши. Спорещите не разбират, че им приличава лошотията. Че тя става грозната им гърбица, за всички видима. Всеки крещи своето, единствено той е правият, той е притежателят на истината. В кръвта на спорещите бушува еднаква, нашенска ненавист, омешана със смешен, напълно безсмислен балкански гняв. И сипят обиди, нападат така, че другия обездателно да го заболи.

Случваше се да наблюдавам и нещо тъжно. Духовно силният ми приятел, уж най-тънко и майсторски философства за носталгията, за понятието родина, а в миг – собствените му думи го... сломяват. Като от болест-мъка, боледуваше-тъгуваше по България! Губеше глас, говореше на пресекулки, очите му се навлажняваха. При всеки един наш разговор, все за нещо или от нещо българско,

му домъчняваше. Мисля, че от самия факт, че в Лондон си говорехме на български, изпитваше и тъга, и радост. Тъмният ни звук „Ъ“ (път, съд, дъх, лъх, връх) и ритъмът, интонацията на българската ни реч със сила се сгромолясваха върху сърцето му и той се задъхваше. Понякога някой мил, стар и позабравен наш израз го изпълваше с неопикуема тъга. Тя го стискаше за гърлото, душеше го. Смутен извъръщаше глава и гледаше встрани.

Веднъж написа за своята вяра най-тъжни думи, без да е искал да са такива:

„Тя е вяра в дарованието и достойнството на шепи българи: те са България! И затова от тях и от нея никога не съм се отказвал. И тях и нея никога не съм плюл. Само това исках да ми се признае и то ми бе отречено. Не може да не ме огорчи това духовно пропъждане от въд одържавените граници на българското: за мене тук е все още другаде...“

Вярвайте, интервютата на Петър Увалиев и днес жадно чета и на един дъх препрочитам. За тях няма давност. Мислите му не са подвластни на времето, защото са думи на човек, който на висок глас изрази абсолютно точно и образно нашата (на всеки един от нас) свята любов към България. Животът и думите на Петър Увалиев са ни ви-сока поука: как трябва да обичаме и ратуваме за България. Да ѝ служим вярно и пламенно. Не само когато живеем в нея, а и когато сме много далеч, зад девет царства в десе-то. Той сам гордо и шеговито се определяше: „Аз не съм патриот, не съм и националист. Аз съм българоман!“

Кой е Петър Увалиев може да се прочете в някоя официална биография, например в „Български речник на литературата“. Но ми се струва, че един малък детайл, стигнал в спомен на негов съвременник, или мила дума на приятел, ще поднесат по-силно и аргументирано и аромата на времето, и образа на Увалиев. Няма такава биография, която да ви предаде тембъра на гласа му или децибелите на тъгата му по всичко родно.

Ето защо ще наруша всички канони, че и всички правила, свързани с договорите. Ще „оспоря“ и собствените си съмнения, изразени по-нагоре. И ще вклина точно току два мои (досега нераказани) разговора с Петър Увалиев.

Правя го като жива „мостра“: моля, чуйте как някога двамата си говорехме! И колко различен можеше да е моят приятел. Освен мъдрувания и предизвикателства (има ги в избобиите и в четирите интервюта), той даваше „и мило, и драго“ да се шегува. Беше присмехульник. И се смееше гръмко, щастливо и от сърце. С други думи – беше многолик. Превивали сме се от смях, когато веднъж заговорихме... за брадите. Да, за бради, представете си!

След едно пътуване из Америка, разказах на Петър една американска смехория. Градчето Маклсо в щата Северна Каролина решило да отпразнува стогодишнината си. Местните управници дълго умували как, по какъв не-обикновен начин да отбележат историческата си дата? И решили: понеже преди 100 години модата била мъжете да имат бради, защо на този ден да не я върнат в градчето?

Всички мъже в деня на празника да са брадати! Надявали се, че решението им ще се приеме шеговито, с разбиране. За веселба. Съветниците в общината на града гласували и узаконили: всеки жител от мъжки пол в Маклсо в деня на празненството да е с брада. Добавили, че ако тя бавно расте и прилича на едва набола четина, пак ще я признаят. Фалшивите бради, както и всяко „брадаго“ хитруване, този ден ще са „противозаконни“.

Градските управници в Маклсо решили, че радостта и веселието се постигат не само с добри намерения, но и с предупреждение, със заплаха за парична глоба. Афишите съобщавали, че мъж с гладко лице на празника ще има избор: да заплати глоба на общината или ако откаже – ще лежи два дни в градския затвор.

Петьо ме слушаше смяян. Измърмори скептично: „Чудесна общинска демокрация“. Поглади с длан обръснатото си гладко лице. И изведнъж реши, че приумицата на градчето Маклсо не била от глупавите. Започна да ме уверява, че брадата имала дълбоки корени в нашия живот. Не говори за стара или нова мода, а например за овчарите в северните страни – те вярвали, че брадите им пропъждат болестите от стадата. И днес има хора, които дават обет да не се бръснат. Фидел Кастро и Че Гевара дали такъв обет: нямало да допрат ножица до брадите си до победата на кубинската революция. И тя ги заварила до пояс космати! Ами страшният римски император Калигула, който пък носел изкуствена брада от чисто злато, в знак на разкош и наглост?

Буквално се слича, че Петьо знае подобни „брадати“ неща. Но скоро и двамата се надпреварвахме да си говорим кой какво още помни. Морските капитани, полярниците, пътешествениците, геолозите – всички носят бради по време на дълги отсъствия. И не от суета, а от липса на суета. Великият Александър Македонски съветвал войниците си да се бръснат, че ако попаднат в плен, враговете да не ги унижават, като ги влачат за брадите. Казах, че в Русия, за просветения цар Петър Първи брадите на болярите били символ на упорита ретроградност. Легендата, че самият цар бил рязал бради, си е само легенда. Мъдрият цар, вместо да се мъчи с ножицата, направо наложил данък върху брадите им. Държавната хазна печелела от косматия инак на болярите. Но селяните в Русия упорито продължавали да си носят бради. Наричали помешниците и градските жители без бради „боси лица“.

Петьо знаеше безброй примери из френската история: за странната, остра като клин брада на коварния кардинал Ришельо. Според моя приятел, половината от отрицателната му слава се дължала на формата на тази негова „дяволска“ брадица. Наполеон бил голям враг на брадите, едва търпял дори малки мустачки. Людовик Осми един ден взел, че си махнал пицната брада, оставил си тънки мустачки и снопче под долната устна. Така се родила мотата *Mouche* (муха).

Спряхме се на всякакви бради, на „интелигентските“ бради на Ленин и Троцки, на „библейските“ бради на Маркс и Енгелс. Обсъдихме религиозните бради на

евреите, че дори брадите на фараоните. При древните египтяни и цариците си слагали вид изкуствени бради, даже ги боядисвали, впитали в тях златни нишки, за да приличат на младия си бог Озирис. Древните римляни започнали да се бръснат 454 години след основаването на Рим. Юлий Цезар например премахва всякава растителност от лицето си с помощта на сложна рецепта: с варена смола, магарешка мас, кръв на прилепи и прах от наклъцани змии. След време да имаш брада, за римляните станало знак на скръб и траур. Но историята на Рим е хилядолетна и през II век от новата ера модата на брадите се оказала по-силна и от традициите им. И се върнала! От петима римски цезари: Нерва, Траян, Адриан, Антонин Пий и Марк Аврелий (обявени за „най-добри“ от английския историк Едуард Гибън), последните трима са брадати.

Стигнахме и до пословици за брадите. Почти едновременно извикахме: „Педя човек – лакът брада“. Но беше ли пословица? Брадите ни размиваха, станаха повод за усмивки. И ето я 1895 година. Петьо каза, че през 1895 г. американецът Кинг Жилет се сетил да замени бръснарското острие със самобръсначка, като й добавил ножчетата за бръснене. (Едва не извикахме „ура“ на това изобретение.) Но търговията на мистър Жилет кретала, вървяла слабо. Разцъфтяла чак по време на Първата световна война, когато разбрали, че войнишката газова маска прилагала плътно само на гладко избръснато лице. За

една година (1917 г.) фирмата на мистър Жилет продала един милион самобръсначки и сто милиона ножчета.

Решихме, че което знаем за брадата не са истории за суетата или стремежа на мъжете да изглеждат мъжествени или хубавци. Тя, брадата, е неделима от пътя на човека. Историата ѝ през вековете е смешна, тъжна, любопитна, абсурдна, поучителна и често – безсмислена. Както и хиляди други неща в историята. (Сега, когато пиша тези редове, си мисля за пловдивския ми приятел Тодор, който има брада. Дано е разбрал, че я харесвам. Засега той остава единственият ми брадат познат.)

И взаимно се питахме с Петьо: ще познаем ли Христо Ботев или Любен Каравелов на снимка, ако бяха без брадите си?

Обсъждахме всякакви чудатости и моди, както и това, което току-що разказах – за брадите на великите и невеликите. Но понякога ни прихващаше да обсъждаме и собствените ни навици: моето колекционерство на древни книги, неговото увлечение по стари български картички, или моята страст по газените лампи (30 на брой), че и неговата странност: вратовръзката му да е винаги само бяла. (От любовност наричах тази негова мания „култ“.) Връзките на Петьо бяха от различна материя, най-често от естествена коприна. Но само бели, та бели! Понякога имаха друга кройка (широки, тесни, че и дълги до пояса), но винаги – белоснежни. Питах го: дали е мирен знак? Персонификация? Визитна картичка? Защо се кичи с

цвега на кокичето? Четири са сезоните в годината, защо все бяла, „кокичена“ вратовръзка?

Закачките не го засягаха, продължаваше да се гордее с връзките си. А бяха много повече от моите газени лампи. Понякога ме размиваше, защото ми показваше опаката им страна – беше покана да погледна етикета им и да се впечатля. (А аз нарочно не се впечатлявах.) Прочитах на глас името на фирмата „Либерти“ и че връзката била от „риге silk“ (чиста коприна). Разбирах, че от мен се очакваше поне едно „ах“. Старинният магазин „Либерти“ на Риджънт стрийт в Лондон от два века насам е мерило, еталон за най-изискан английски вкус. Етикетчето със златни букви целеше да ми го потвърди. Как ли не! Спорех, че цената е безбожна, което невинаги е еталон за вкус. Петьо ме убеждаваше, че белите връзки имали нюанси и оттенъци, били с богата градация на бялото. Забелязвали го само очите на малцина, на посветените. Добавяше: „Аз съм човек, роден да носи бяла вратовръзка“.

Един ден случайно започнахме нова тема, обсъждахме гуменките, които днес наричаме маратонки. Темата някак ни завладя. А Петьо знаеше купища работи около нея. Например, че гуменките имали патент, изваден в края на XIX век.

Не бяха ли някога тези гуменки най-евтините и масови обувки у нас? Решихме, че са били нещо като качуковите роднини на цървулите. Майка ми, когато бях малка, беше противница на гуменките и не ми ги купуваше. Казваше: „В тях краката не дишат“. А като нямало

„да дишат“ (краката ми), несъществуващите ми гуменки щели да ми направят мехурчета, че и ранички. Завиждах на всички деца, които си имаха гуменки! Яд ме беше, че ходя с кожени обувки и с кожени сандали дори на двора, за игра. С тях ми беше трудно да се катеря на голямото ни дърво, хлъзгах се. Понеже мама беше решила, че краката ми имат дробове, бях несръчна при катерене и къпова при тичане. А щастливите ми приятелчета тичаха като вятър и се катереха лесно, все заради гуменките си. Как да не им завиждаш? А когато ги изцапваха, перяха ги на чешмата със сапун и вода. Имаше деца, които ги боядисваха с бяла боя, както се варосва къща за Великден. Тези боядисани и бленувани от мен нищо и никакви обувчици направо блестяха.

Петьо клатеше глава съчувствено, жалеше окаяното софийско дете (мен) с кожените му обувки. Започна да настоява да напиша статия, нещо като ода в чест на някогашните гуменки. И се впусна да ми разказва как станало чудото: един ден човечеството осъмнало с „преродени“ обувки – с вълшебни гуменки! Някогашните скучни, простички обувки от плат, еднакви като купища от попови лъжички, в миг станали живи жабчета. И ги прекръстили на „маратонки“. (А в Америка ги наричали „треньюрки“.) Метаморфозата станала не само с името, те самите се преродили – и елегантни, и разноцветни като дъгата.

Попитах го шеговито: кой целунал г^уменката, че се събудила нова и хубавица? Художниците от модните къщи ли? Чух: „не“. Сетили се юношите, негрите от ге-

тата на Америка. Те са диктаторите на новата мода. Сами решили какво да носят на краката си. Посегнали и променили всичко свое: дрехи, обувки, фризури, украшения... Започнали да се решат, да си правят криви пътеки и геометрични фигурации в зигзаг по главите. Да вплитат вълна прежда в косата, за да тръскаг снопчета плитки по раменете си. Обитателите на негърските райони в САЩ обърнали с главата надолу представите ни за гумената обувка. Те са дизайнерите ѝ! Те са първите художници и на графитите по стените. По онова време ги шарели по вагоните на нийорското метро и навсякъде, където хич не бива. Имали и свой поетичен речитатив – тяхна е музиката рап. Танцували, акробатствали, въртели се на глава като фарфалаци по тротоарите. Носели широки чували за панталони, а жакетите им сякаш били облечени наопаки. Всъщност хастарът ставал лицевата страна на дрехата, а той често бил не просто шарен, а разрисуван – истинска изложба на комикси! И оттогава насам те, негрите, наложили и „смъкнатите“ панталони (и на мъжете, и на жените), за да се носят под пъпа (често оголен), за смях... А главите си напъхали в качулки!

Една невероятна, но красива шарения се развихря от маратонките на краката до качулките на главата. Пожарът на тази мода бушува по света, той е неудържим и впечатляващ.

Нека припомним, че от времето на древните римляни до днес нищо съществено ново не се е случило с обувките ни. Римляните са имали и сандали, и ботуши, и обувки

(на ток, без ток, на платформа), че и с връзки, и с катарами, дори и със сложна украса от скъпоценни камъни. Младежите на гетото „пречупиха“ навиците ни при обувката, каквато е била от 2000 години насам! Днес простите гуменки (от предишно време) са по-разнообразни, по-елегантни и по-сложни, а и по-скъпи от всички други наши обувки. Разнообразието им е като цветята в градините – безчетно.

Петьо спомена, че младите са за него нещо като пришълци от друга планета. И слава богу! Не са житейски счетоводители, по старчески не броят дните назад. Не слагат тъжното или веселото в отделни преброени купчини. Тяхната младост е огън и пориви! Цялата история на гуменката говори за младост. Тази весела младост е талантлива, преобразява всичко, до което се докосне. Опитва, експериментира и върши промени. Е, добре: понякога е и къопава. Но младите могат с едно рамо да катурнат планина! Мърморещите, като късогледни, недовиждат най-хубавото, което е пред очите им.

Стана дума, че в производството на младежките спортни обувки се внедряват и научни решения. Има маратонки за всеки отделен вид спорт: тенис, баскетбол, футбол, бягане с препятствия. Има и за разходка – при тях подметките са релефни. И при сухо, и при мокро време оставят следи по земята, пясъка или по плочите на тротоара. Има детски маратонки с по едно колелце на петата: детето може да ходи, но ако иска – и да се пързаля, може да хвърчи напред. А някои маратонки са за...

красота. Има и „вечерни“, с които се ходи на дискотеки. По тях блестят пайети, светят като котешки очи в тъмното на дансинга. Има маратонки, които непрекъснато примигват – като светулки. Или издават различни звуци. От „простата“ гуменка кажи-речи нищо не е останало.

Разказах на Петьо за света на моите две деца. Има маратонки не само от плат, а и кожени. А свръх скъпите имат и собствена помпичка, защото са направени от миниатюрни скрити балончета, които чрез помпана стягат удобно крака. Няма вече неудобни „хлабави“ обувки. Изчезнаха и връзките. Измислиха „езикът“ на обувката да е откън – широк, прав или тесен, че и шарен. Виси, сякаш се плези на света! Единствено подметките са от гума. Но те пък „прописаха“ и „прорисуваха“, оставяйки по пътя след себе си букви, знаци, картинки.

С Петьо бяхме единадушни, че е лесно да се маха с ръка срещу младежките изблици. Някои обявяват маратонките за „шура работа“. За тях самата същност на този млад, радостен свят остава чужда и неприемлива. И сърдито плюят срещу младостта. Не забелязват, че плюят срещу вятъра на новото време. А всъщност не вятърът е обратен, а те крачат обратно на посоката му.

Докато обсъждахме маратонките, веднага се запитахме: а какво са шарениите по стените, младежките графити? Аз настоявах (и Петьо се съгласи), че в тях има много дързост, много изобретателност и често – силна живопис. От графитите (не от всички, разбира се) блика талант, забава, свободоловие. Има графити, които на ви-

сок глас викат и убеждават, че са изкуство. Маратонките обаче са каприз и веселие. Мода. И понеже на нас не ни отива да ги носим, няма да догоним младите в този техничен бяг. Нека си тичат с тях. Нека са щастливи.

Петьо говореше, че една мъдра държава има дълг към младите. Не бива да е враждебна, държава мащеха. Нашата България е длъжна да обича младежта ни! Да ѝ оказва щедра помощ, да я защитава от хули. Тогава младите ще доплуват до брега, който наричаме „висока култура“.

И завърши: „*Какво от това, че двамата с теб виж-даме само подметките им и насмешливото мигане на механични светулки?*“.

* * *

Петър Увалиев написа една-единствена книга през дългия си живот – за английския художник Уилям Търнър. Писал я е на английски език, а я издават на френски език във Франция (1988 г.), защото... в Англия издателствата „рипнали“ срещу нея. Не я приели. Увалиев се шегуваше, че с тази книга „бръкнал в очите“ на англичаните: един чужденец дръзнал да си помисли, че разбира повече от тях техния велик английски художник. Че и книга да напише!...

Но книгата става забележителен културен факт. Успехът ѝ се дължал на едно коренно ново тълкуване на цялостното творчество на художника. Увалиев пише ана-

лиза си изясно, извайва всичко: мисъл, стил, концепция. Книгата го разкрива като задълбочен изследовател и художествен критик с тънка чувствителност. Един чужденец, един българин, се появява на Запад с книга, която грабва вниманието и на учените, и на художниците! Той самият идва от други, съседни „браншове“ (на литературата и режисурата), а сега със своя структурален егюд за Търнър ги възхищава и като голям художествен критик. Изследването за Уилям Търнър на Увалиев става негова мащабна визитна картичка.

Появяват се отзиви и оценки за художествените позиции на Увалиев с подписите на световни учени, философи, критици. Великият французин – създателят на съвременната антропология Клод Леви Строс, обяви идеите му за „могъщ интелектуален стимул“. Един от най-големите лингвисти на XX век, Роман Якобсон, писа: „Този „егюд на структури“ не прилича на никоя друга монография, посветена на художник. Дълбочината и измерението на това изследване са безпрецедентни, с богатството си текстът стимулира всеки. Той ярко разкрива нови хоризонти не само за разбирането на човека Търнър (който по всяка вероятност е бил най-големият английски художник), но и за един истински научен подход към кардиналните проблеми на живота и на творчеството“.

А как се пише подобна книга? Разбира се, че с ерудиция, подготовка и талант. Но Увалиев доказва и нещо много повече: в картините на Търнър цари едно пространство без място. И че рисува обратно на очакването!

Разбива цветовете до чиста прозрачност и те се „стичат“ с илюзията, че са течни. Критиците му се сърдели, че искал да направи цветовете невидими. Един от тях – уважаваният Уилям Хазлит, дори го заклеймява навремето: „Всичко при Търнър е безформена пустош.пейзажите му са портрети на нищото – поразително е как му приличат“. А Търнър рисувал... въздуха. Бил погълнат от мъглите и облаци. Занимавала го парата, играта на слънчевия лъч. Постепенно детайлите в картините му изчезват. Премахнал и хоризонта. Обърнал му гръб. Чувството за ориентация пропадало в картините му, затова пък създавал свой свят от вулканична багрова лава, наситена с изпълненска сила. Подобно на земен бог, Търнър от „невидимото“ сътворявал нов художествен свят.

Петър Увалиев много пъти ми е говорил за Търнър. Споделял е съкровени мисли, ходили сме двамата да разгледаме картините му в художествените галерии на Лондон. Ето какво ми каза веднъж, записах го на магнетофона на лента:

„Търнър е свидетелят, когото призовавам, за да докажа, че по съвсем друг начин може да се гледа на живописта, защото само живописиста няма граматика – няма синтаксис, няма структура. Няма зрителна граматика. Музиката е абсолютно граматично конструирана. Пет ноти, които разигравате както си искате. Това нещо ми се въртеше в главата от 10-12 години. И го написах.“

Увалиев не е единственият, който спира да пише книги. Списъкът на творци, които са се наложили пред света

с една-единствена книга, а после млъкват, е дълъг. В този списък има забележителни имена, така че Увалиев е в до-брата компания на англичанката Емили Бронте („Бруел-ни хълмове“, 1847 г.), на американките Маргарет Мичъл („Отнесени от вихъра“, 1936 г.) и Харпър Ли („Да убиеш присмехулик“, 1960 г.), и на много други. А защо да не спомена тук и името на поп Минчо Кънчев, революционер и съратник на Левски? Поп Минчо написа една-единствена книга „Видрица“, а днес тя е наша гордост и светиня. Затова нека кажем на всички бележити автори с една книга в живота си (включително и Петър Увалиев), че ценим подаръка им. Книгите им ще пребъдат.

За първи път четирите интервюта на Петър Увалиев ще се появат цели, без съкращения, без поправки и събрани в книга. Това са точните му думи, такива, каквито ги изговори и както искаше да се напечатат. Но преди 20 години редакторите на вестниците (които наистина бяха и благосклонни, и уважителни към Увалиев) за всеки случай (или поради липса на място) грабнаха писалката и запариха по текста му. Не ред-два, а съкратиха цели страници. Всички „крамолни“ мисли на Петър Увалиев изчезнаха.

Ето защо, да свалим шапка на издателство „Жанет 45“, което се погрижи думите на Увалиев да стигнат до всички ни. Да бъдат запазени в книга. Струва ми се, че това е израз и на високо уважение към големия ни сънародник, но и на родолюбиво разбиране, че думите са стойностни,

че са и история, и документ. И едно лично завещание на Увалиев към нас, българите.

Редно е да завърша с думи, казани от нашия голям сънародник. Кой да избира? Казваше ми, че иска да обичаме България не със затворени очи, а с отворени за всичко, което е тя. Може би така, както един син вижда и обича родителите си. И все се надяваше, че ако веднъж се научим смирено да изричаме на глас грешките си, ще сме големи българи.

Бригита Йосифова

ЧЕТИРИ ИНТЕРВЮТА С ПЕТЪР УВАЛИЕВ